

ту Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 1999. – Вип. VIII. – С. 49–53

4. Дубовик В. Еволюція охорони права у вітчизняних територіальних громадах // Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць. Випуск 69. – Одеса, 2013. – С. 125–132.

5. Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. № 15. Відділ перший. 9 серпня 1924 р. – С. 319–347.

6. Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. № 46. Відділ перший. 13 грудня 1924 р. – С. 851–876.

7. Державний архів Сумської області (далі – ДАЧО), ф.-Р. 4861, оп. 1, спр. 49.

8. Список населених мест Черниговской губернии. 1924. – Чернигов, 1924. – 165 с.

9. ДАЧО, ф.-Р. 4861, оп. 1, спр. 24.

Кужельная Е.В. Введение системы сельских исполнителей на Шосткинщине в 1924–1925 годах

В статье исследуется процесс формирования и функционирования системы сельских исполнителей на Шосткинщине в период 1924–1925 годов, анализируется их численность. Приводятся списки сельских исполнителей по населенным пунктам района.

Ключевые слова: сельские советы, сельские исполнители, Шосткинский район.

Kuzhelna O.V. Introduction of the system of rural executors in Shostka district in 1924–1925

In the article covers a process of forming and functioning of the system of rural executors is probed in Shostka district in 1924–1925, the analysis of their quantity is conducted. Lists over of rural performers of district are brought.

Key words: village soviets, rural executors, Shostka district.

17.02.2018 р.



УДК 94 (477.51)«1920/1939»

Р.І. Огієвська

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК
БАТУРИНА У 20-30-х рр. ХХ ст.**

За допомогою архівних та історичних джерел у статті розкривається соціально-економічний розвиток Батурина в міжвоєнний період 1920–1939 рр.

Ключові слова: Батурин, радянська влада, промисловість, освіта, культура.

Сто років минуло відтоді, як на території України було встановлено радянську форму державності. За декретом від 6 січня 1919 р. Україна стала Українською Соціалістичною Радянською Республікою (УСРР). 10 березня було розглянуто і затверджено проект першої Конституції Радянської України.

В Батурині радянську владу було встановлено у грудні 1919 р. Створюючи новий державний апарат, уряд УСРР оголосив про ліквідацію всіх органів попередньої влади, розпуск судових установ, що призвело до змін у соціальній структурі населення. Повноваження на місцях передавали надзвичайним органам – ревкомам і комітетам бідноти, які утворювались з безумовних прихильників радянської влади. До складу Батуринського

волосного комітету бідноти увійшло 80 представників, які почали організовувати трудящих на відбудову зруйнованого господарства. Під впливом радянської влади поступово зникали сліди «старого» життя та змінювався вигляд самого міста. На території Батурина станом на 1920 р. знаходилося 882 двори, де мешкало 4200 осіб (чоловіків – 2000, жінок – 2200), з яких 1462 особи складало працездатне населення [1, с. 460].

У березні 1920 р. відбулися вибори до Батуринської сільської ради, яку очолив М.Г. Біліченко. У селах, селищах та хуторах ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів створювались з розрахунку 1 депутат на 100 жителів, але не менше 5 і не більше 50 депутатів на кожне поселення; строк повноважень депутатів становив 3 місяці [2, с. 173]. До складу Батуринської сільської ради увійшло 35 депутатів [3, с. 149]. Влітку 1920 р. був створений комітет незаможних селян (КНС) як частина адміністративного механізму, запровадженого урядом УСРР у формі тимчасових надзвичайних органів, наділених широкими повноваженнями. Комнезами займалися розподілом між бідняками конфіскованих панських та надлишків куркульських земель, знарядь праці, худоби, зерна, допомагали бідноті обробляти землю і збирати врожай.

Влада УСРР зобов'язала жителів Батурина у примусовому порядку здавати запаси зерна та інших сільськогосподарських товарів за державними (українськими) розцінками, а ринкова торгівля цими товарами заборонялася і розглядалася як спекулятивна. Така політика здобула назву «продовольча розкладка». Це була фактична конфіскація товару в селян. Циркуляром від 11 травня 1920 р. Наркомпрод УСРР роз'яснив, що державна продрозкладка є обов'язковою для виконання без права її зменшення кожною волостю республіки. Для вилучення продовольства в Батурині була створена спеціальна продовольча комісія [1, с. 459]. Вона брала безпосередню участь у проведенні продрозкладки на території Батуринської волості. З доповіді про перебіг продрозкладки в Батурині відомо: «...принимались всякие административные воздействия, не останавливались ни перед чем, производились принудительные изъятия. Так же принимался целый ряд других репрессивных мер» [1, с. 482].

Продрозкладка стала причиною голоду 1921–1923 рр. У грудні 1921 р. голодувало 12% населення України, в січні 1922 р. – 20%, а в травні – уже 48%, тобто не менше 10 млн. осіб. Особливо болісно цей голод відбився на дітях. Маємо наступні відомості по Батурина про захворювання внаслідок голоду з 1 січня по 1 червня 1922 р.: «У восьми місцевих жителів зафіксовано загальне виснаження, двоє жителів Батурина захворіли на курячу сліпоту, у десяти осіб діагностували цингу, ще у п'яти місцевих та трьох приїжджих – гостре шлунково-кишкове захворювання [1, с. 479].

На початку 1923 р. Постановою III-ї сесії Всеукраїнського центрального виконавчого комітету ВУЦВК було



Рис. 1. Члени Батури́нського волосного ревкому. Фото 1920 р.

запроваджено новий адміністративний поділ УРСР: 4-ступеневий поділ (село, волость, повіт і губернія) замінено 3-ступеневим (сільрада, волрайон і округа). За цим поділом у складі Конотопського округу Чернігівської губернії Української РСР з'явився Батури́нський волосний район, створений на території колишніх Батури́нської і Краснянської волостей. До нової адміністративно-територіальної одиниці увійшли населені пункти: Батури́н, Пальчи́ки, Городище, Красне, Мати́вка, Митченки, Нові Млини, Обма́чів, Кербу́тівка. 17 лютого 1935 року за рахунок розукрупнення Бахмацького, Борзнянського і Конотопського районів був утворений Батури́нський район [4, с. 6]. Зі списку населених пунктів Батури́нського району відомо наступне: «Наименование волостного района – Батури́нский. Наименование волостного центра – Батури́н. В данном пункте проживает 4202 жителя. Ближайшая от волостного центра станция железной дороги и расстояние волостного центра от нее в верстах – ст. Бахма́ч, 25 в. (18). В волостном центре имеется Батури́нское почтово-телеграфное отделение» [1, с. 491].

У грудні 1927 р. відбувся XV з'їзд ВКП(б), який увійшов в історію як з'їзд колективізації сільського господарства. Виконуючи його рішення про поступовий добровільний процес кооперації індивідуальних селянських господарств у різні види кооперативних об'єднань, партійна організація Батурина взялася за організацію колгоспів. На початку 1928 р. в Батурині був створений ТСОЗ ім. 10-річчя Жовтня, куди увійшло 15 госпо-

дарств. Він мав 40 га орної землі. У 1929 р. було створено сільсько-господарську артіль ім. Сталіна, яка через два роки вже об'єднувала 363 господарства. За новоствореними господарствами закріпили 1212 га сільськогосподарських угідь [3, с. 149]. Політика форсованої колективізації і розкуркулення сприяла тому, що в 1930 р. зорганізувалася друга сільськогосподарська артіль ім. Будьонного, головою якої було обрано Китаєвського. У 1931 р. створено третю артіль «Червоний маяк», головою якої став Ф.Д. Душа, у 1932 – четверту артіль ім. Шевченка на чолі з С. Хвостиком [3, с. 149].

У 1929–1933 рр. відбувся другий сталінський комуністичний штурм, спрямований на перетворення багатомільйонного селянства із власників на найману робочу силу шляхом колективізації сільського господарства. Вона супроводжувалася такою жорстокістю і страхіттям, що її можна

назвати війною сталінського режиму проти селянства. Поштовхом до форсування колективізації стала хлібозаготівельна криза 1928 р. У постанові президії Батури́нського райвиконкому про перебіг хлібозаготівлі в Батурині від 21 лютого 1929 р. зазначалось: «Вважати за неприпустиме не стягнення самооподаткування та дуже слабке надходження його, пропонувати сільрадам та уповноваженим приступити негайно до примусового стягнення самооподаткування, складаючи описи майна та передаючи в суд, закінчивши стягнення повністю в 5-денний термін. Притягнути до справи хлібозаготівлі усіх членів райвику» [1, с. 514].

У ході колективізації постало питання про долю заможних селян. Офіційна ідеологія зображувала їх як куркулів, лютих ворогів радянської влади, жорстоких експлуататорів. Під «розкуркулення» потрапляли не лише заможні господарства, а й ті, які не погоджувалися йти в колгоспи. Їх називали «підкуркульниками». Зі списку виселених куркульських родин Бахмацького району відомо, що в Батурині у 1930 р. були розкуркулені та виселені родини Івана Миколайовича Домашенка, Бориса Леонтіювича Домашенка, Івана Леонтіювича Домашенка, Якова Івановича Русакова [5, арк. 85–86].

Найжахливішим наслідком колективізації та продрозкладки став голод 1932–1933 рр. Розпочався новий тиск на селян, що й так були доведені до відчаю і намагалися саботувати заготівлю хліба. 7 серпня 1932 р. ВЦВК і Раднарком СРСР прийняв постанову «Про охорону майна державних

підприємств, колгоспів і кооперативів та про зміцнення суспільної власності», згідно якої передбачалося суворе покарання за розкрадання майна – розстріл з конфіскацією або не менше десяти років ув'язнення. Зі спецзведення Бахмацького райвідділу ДПУ до райкому КП(б)У про розповсюдження в Батурині чуток про голод і війну відомо: «До чого довела радвлада. Все забрала, а тепер сіяти нічим як в артілі, так і в одноосібників. Скоро, як видно, загине весь народ» [1, с. 519].



Рис. 2. Другий випуск Батуринської семирічної школи. Фото 1926 р.

Для забезпечення

успішної колективізації та максимальної віддачі від колгоспів радянська влада послідовно здійснювала механізацію сільського господарства через машинно-тракторні станції (МТС). У 1932 р. в Батурині була організована МТС з 15-ти тракторів, 5 з яких обслуговували колгоспи Батурина. 29 лютого 1936 р. 40 молодих трактористів закінчили курси при Батуринській машинно-тракторній станції. Всі вони зобов'язалися використати отримані знання для роботи на колгоспних ланах [1, с. 526].

Партійна організація Батурина приділяла увагу розвитку освіти, культури, медицини. Було налагоджено роботу лікарні. У звіті про діяльність Батуринської медичної дільниці за 1924 рік, складеному завідувачем, лікарем Василем Івановичем Дубравою, зазначено, що радіус її обслуговування становить 9 км. На території проживає 48000 населення, фельдшерських пунктів немає. Лікарня має 10 ліжок для хворих та аптеку. В Батуринській лікарні працює 1 лікар, 1 фельдшер, 1 фельдшер-акушер, 1 шкільний фельдшер та 2 представники обслуговуючого персоналу. У 1939 р. було відкрито хірургічне відділення на 15 ліжок, після чого Батуринська лікарня стала налічувати 50 стаціонарних ліжок [6, с. 211].

На зміну більшості діючих до революції освітніх закладів прийшли навчально-виховні установи радянського зразка. У 1920 р. Наркоматом УСРР було видано постанову «Про запровадження в життя єдиної трудової школи», згідно якої єдина трудова школа мала бути семирічною і поділятися на два ступені: перший (чотири класи) і другий (три класи). Після закінчення школи другого ступеню діти могли продовжити навчання у професійно-технічних школах. У Батурині було відкрито дві семирічні трудові школи. У школі № 1 налічувалось 5 старших груп, де навчалось 184 учні, у школі

№2 – 4 групи і 177 учнів. Навчання проводилось українською мовою згідно затвердженого єдиного виховно-навчального плану в одну зміну. У трудових школах працювало 11 вчителів. Для отримання освіти дорослим населенням при школах були запроваджені вечірні курси [1, с. 466]. У 1932 р. було відкрито середню школу, в якій навчалось 600 учнів, та філіал бахмацького робітфаку. Батуринський вечірній робітфак знаходився в приміщенні Покровської церковно-парафіяльної школи. Його очолював Ф.Я. Бондар. Педагогічний колектив складався з 5-ти вчителів: Н.І. Тарана, М.З. Небощицького, М.І. Пащенко, П.П. Косенка, І.Д. Троїлова [7, арк. 2].

Окрім навчальних закладів, вплив на виховання радянської людини та популяризацію ідейних настанов нової влади забезпечувала друківана література, в першу чергу преса. З 1935 р. у Батурині почала виходити районна газета «Сталінський шлях», яка стала дієвим засобом впливу на місцевих жителів, а завдяки різним формам контролю та систематичним агітаційним кампаніям перетворилась на важливу складову їхнього повсякдення.

Зусиллями батуринської інтелігенції був створений осередок національної культурно-освітньої організації «Просвіта». У своїй доповіді член бюро Конопольського повіткому КП(б) Г. Авраменко зазначив: «Батуринський волисполком в своем составе хороший, надежный, таковой является партийным, имеет клуб, где имеет некоторая литература. Есть «Просвита», которая ставит спектакли, но таковая является чисто национального направления» [1, с. 461]. Представники товариства «Просвіти» організували бібліотеки, драмгуртки, хорові колективи, лекторії, налагоджували видавничу справу, розповсюджували українські книги, газети, часописи. Вони охоче виступали перед масовою аудиторією, на мітингах, святкуваннях ювілеїв, пам'ятних дат.

У 1923 р. в Батурині було відкрито сільбудинок та літній театр [1, с. 487]. У новоствореному Батуринському партійному сільбудинку імені Загиблих воїнів діяли гуртки художньої самодіяльності, бібліотека, читались лекції. Кожної неділі товариство «Просвіта» ставило спектаклі для червоноармійців. При сільбудинку знаходився народний театр, вистави якого могли бачити відразу 200 чоловік [1, с. 503]. Культурний простір міста вдало доповнював краєзнавчий музей, створений товариством бджолярів імені П.І. Прокоповича у 1925 р. в будинку В.Л. Кочубея. У 1932 р. у зв'язку з масовою колективізацією музей припинив свою діяльність. У листопаді 1937 р., для закріплення у масовій свідомості жителів Батурина значимості нової влади, на площі біля районного клубу (територія сучасного Майдану Гетьманської слави) було встановлено пам'ятник В. Леніну.

Радянська влада з перших днів свого утвердження в Україні вела відкриту антицерковну атеїстичну політику. Духовність і церква оголошувалися ворогами нової влади. Для викоринення релігії із свідомості нової людини, у Батурині була створена Спілка воєвничих безбожників (СВБ), до складу якої увійшло 11 активістів, що проводили антирелігійну кампанію у колгоспах, місцевих установах та школах [1, с. 536]. Влітку 1937 р. за рішенням загальних зборів антирелігійних активістів Батурина Воскресенську церкву закрили, розібрали кам'яну огорожу, із дзвіниці і бані зняли позолочені хрести, встановивши на їхньому місці червоні прапори, а храм всередині переобладнали під театр [8, с. 4].

На зміну традиційним, передусім релігійним, святкам запроваджувалися нові – революційні, що стали «червоними днями календаря». Вони проводились з особливим розмахом і неодмінними атрибутами: плакатами, гаслами, портретами партійних діячів, урочиствою ходою, святковими демонстраціями.

Таким чином, можна зробити висновок, що політика радянської влади призвела до жахливих наслідків у соціально-економічній сфері Батурина. Новостворені колгоспи не справлялися з покладеними на них функціями, зокрема з виконанням хлібозаготівельних планів. Суцільна колективізація позбавила жителів Батурина статусу власника і господаря, особистого управління сільськогосподарським виробництвом. Накладена на колгоспи непомірна продрозверстка, жорстка регламентація господарської діяльності спричинила глибоку деградацію продуктивних сил села. Організований ВКП(б) голодомор в Україні знищив мільйони людей і завдав нищівного удару національній культурі через українське село – носія і хранителя традицій та звичаїв.

ПОСИЛАННЯ

1. Батурин: сторінки історії: Збірник документів і матеріалів / Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка та ін.; Редкол.: Коваленко О.Б. [та ін.]; Вид. 2-е, доп. – Чернігів: Вид. Лозовий В.М., 2012. – 882 с.; 30 іл.
2. Історія держави і права Української РСР (1917–1960). – К., 1961. – 366 с.
3. Історія міст і сіл Української РСР: в 26 томах Чернігівська

область / Ред. колегія: Дериколенко О.І., Бутько О.Г. [та ін.]. – К., 1972. – 779 с.

4. Саєнко Н.А. Батуринський район: адміністративний аспект // Слово «Гетьманської столиці». – 2018. – № 6(69). – С. 6.

5. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. Р-883, оп. 1, спр. 6.

6. Лікарня гетьманської столиці / В.Г. Нікітін, М.І. Терех: Мінвокультури України, Нац. істор.-культ. заповідник «Гетьманська столиця». – Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2016. – 252 с.

7. ДАЧО, ф. Р-6123, оп.1, спр. 223.

8. Шкляр М. Пам'ятне місце // Радянське село. – 1970. – № 1(5781). – С. 4.

Огиевская Р.И. Социально-экономическое развитие Батурина в 20–30-х гг. XX в.

С помощью архивных и исторических источников в статье раскрываются социально-экономическое развитие Батурина в 1920–1939 гг.

Ключевые слова: Батурин, советская власть, промышленность, образование, культура.

Ohievskia R.I. Socio-economic development of Baturyn in the 20–30's of XX century

With the help of archival and historical sources, this article will reveal the socio-economic development of Baturyn in the interwar period of 1920–1939.

Key words: Baturyn, Soviet power, industry, education, culture.

05.04.2019 р.



УДК 94(477.52)329.361«192/193»

Ю.А. Шишкіна

АНТИРЕЛІГІЙНА ПОЛІТИКА НА ГЛУХІВЩИНІ У 20–30-х рр. ХХ ст.: ЛИСТУВАННЯ НКВС ІЗ АДМІНІСТРАТИВНИМ ВІДДІЛОМ ГЛУХІВСЬКОГО ОКРВИКОНКОМУ

У статті досліджуються матеріали Народного комісаріату внутрішніх справ Української РСР, а саме листування НКВС із Адміністративним відділом Глухівського Окрвиконкому з питань релігійних громад, висвітлюються загальнодержавні процеси антирелігійної політики на регіональному рівні, зокрема на Глухівщині у 20–30-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: НКВС УРСР, молитовний будинок, релігійна громада, релігійні треби, культове майно.

За часів радянської влади в Україні при Тимчасовому робітничо-селянському урядові діяв відділ внутрішніх справ, який із 29 січня 1919 р. називався Народним комісаріатом внутрішніх справ УРСР (НКВС УРСР). Органи НКВС на місцях були відділи управління при губернських і повітових виконавчих комітетах.

Комісаріат керував справами внутрішнього управління і охорони порядку. Структуру наркомун складали відділи: загальний, видавничий, статистичний, іноземний, фінансовий, ЗАГС, місцеве управління, Всеукраїнська надзвичайна комісія (ВУНК), управління справами і колегія НКВС. Серед іншого, під постійним наглядом колегії НКВС перебувала і релігійна діяльність, яка була доз-